

Sisällys

Lukijalle.....	12
Toimittajat.....	15
Kirjoittajat.....	16

I Seksuaalilääketiede

1 Mitä on seksuaalilääketiede.....	18
<i>Pirkko Brusila</i>	
Mitä seksuaalilääketiede on?.....	19
Seksuaali- ja lisääntymisterveys ja seksuaalioikeudet.....	19
Seksuaalilääketieteellistä termistöä.....	20
Seksuaalireaktiomallit seksuaalisten toimintahäiriöiden perustana.....	21
Seksuaaliset toimintahäiriöt tautiluokituksessa.....	24
Tulevaisuudennäkymiä.....	26
2 Seksologiasta seksuaalilääketieteeksi.....	29
<i>Erika Wikström</i>	
Seksologia tieteenalana.....	30
Seksologiasta seksuaalilääketieteeksi....	30
3 Tieteellisen tutkimuksen arviointi ja lääketieteellinen epidemiologinen tutkimus.....	35
<i>Osmo Kontula</i>	
Relevantin tutkimustiedon valinta.....	36
Tutkimusten luotettavuuden arviointia..	36
4 Seksuaalilääketieteellinen kliininen tutkimus.....	40
<i>Juhana Piha</i>	
Kliinisen tutkimuksen suunnittelu.....	41
Seksuaalilääketieteelliseen kliinisen tutkimuksen suunnittelun näkökohtia ...	43
Potilaiden raportoimat tulokset (PRO-mittarit).....	46
Miesten seksuaalihäiriöiden kliinisten tutkimusten erityispiirteet.....	46

Seksuaalitoiminnot eturauhassyövän hoitojen jälkeen.....	49
Ennenaikainen siemensyöksy.....	49
Miehen haluttomuus.....	50
Testosteronikorvaushoito.....	51
Peyronien tauti.....	51
Näkökohtia naisille tehtävistä kliinisistä tutkimuksista.....	52
Naisille suunnatun kliinisen tutkimuksen suunnittelu ja PRO-kysymykset.....	53
FSD-tyyppien kehittyvät määritelmät....	54
5 Seksuaalilääketieteen opetus.....	55
<i>Pirkko Brusila ja Katja Kero</i>	
Koulutus Euroopassa ja maailmalla.....	56
Suomen koulutustilanne.....	56
Opetus naapurimaissa.....	58
Seksuaalilääketieteen koulutuksen laadukas järjestäminen.....	59

II Seksuaalinen kehitys

6 Sukupuolen biologinen kehitys, kehityksen variaatiot ja intersukupuolisuus.....	66
<i>Marita Räsänen</i>	
Sukupuolen kehityksen biologia ja genetiikka.....	67
Sukupuolen kehityksen variaatiot – intersukupuolisuus.....	75
Sukukromosomeihin liittyvät variaatiot ..	80
46,XX DSD.....	82
46,XY DSD.....	87
Milloin tutkimukset sukupuolen selvittämiseksi ovat tarpeen?.....	91
Sukupuolen määrittämisestä.....	94
Kirurgiset toimenpiteet ja lääkehoito....	95
Sukupuoliristiriita ja sukupuolidysforia..	97
Psykososiaalisen ja psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen.....	98

7 Psykoseksuaalinen kehitys lapsuus- ja nuoruusiässä..... 102

Miila Halonsaari ja Pihla Sassi

Mitä on psykoseksuaalinen kehitys? 103

Terveydenhuollon ammattilainen seksuaalikasvattajana 109

Seksuaalikehityksen karikat 111

8 Kulttuuriset, uskonnolliset ja sosiaaliset tekijät seksuaalisessa kehityksessä 115

Pirkko Brusila

Mitä kulttuuri on 116

Uskontoon perustuvien kulttuurien näkemyksiä 119

Sosiaaliset tekijät seksuaalisessa kehityksessä 122

Potilaan taustan huomioiminen 123

9 Seksuaalikasvatus ja maahanmuuttajat 126

Janina Frank

Yleistä seksuaalikasvatuksesta 127

Maahanmuuttajien seksuaalikasvatus .. 128

10 Sukupuoli-identiteetti ja seksuaalinen suuntautuminen 134

Pihla Sassi ja Jussi Nissinen

Sukupuoli ja identiteetti 135

Sukupuolen käsitteestä 137

Sukupuolen korjaaminen 138

Seksuaalinen suuntautuminen 140

Seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli ja seksi 141

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen monimuotoisuus ja terveydenhuolto 142

11 Seksuaalisuuden monimuotoisuus 147

Jussi Nissinen

Käsitteistön historiaa 148

Seksuaaliseen kiihottumiseen liittyviä mieltymyksiä 149

Parafilliset häiriöt 151

Addiktoitunut ja pakkomieltainen seksikäyttäytyminen sekä hyperseksuaalisuus..... 155

Toiminnalliset variaatiot 157

Lainsäädäntö 158

Eettiset periaatteet vastaanotolla 160

12 Ikääntyminen ja seksuaalisuus 164

Osmo Kontula

Seksuaalisuuden muutokset ikääntymisessä..... 165

Ikääntyvien seksuaalinen aktiivisuus... 166

Ikääntyvien seksuaaliongelmien 167

Ikääntymisen vaikutus seksuaalisuuteen..... 167

III Etiikka, juridiikka ja kulttuuri

13 Etiikka ja juridiikka

seksuaalilääketieteessä 172

Pirkko Brusila

Lääkärin etiikka..... 173

Seksuaalieettisiä ja lainsäädännöllisiä tilanteita 175

Seksuaalisuutta loukkaavia rikoksia koskeva lainsäädäntö..... 182

14 Seksuaalisuus ja ihmissuhteet 187

Pirkko Brusila

Seksuaalisuus 188

Lapsuuden merkitys 188

Nuoruusikä..... 189

Aikuisuuden seksuaalisuus ihmissuhteissa 189

Vanhuus..... 192

15 Seksuaalinen ja lähisuhdeväkivalta 194

Minna Piispa

Mitä on parisuhdeväkivalta? 195

Parisuhdeväkivallan ja seksuaalisen väkivallan yleisyys	196
Parisuhdeväkivallan ja seksuaalisen väkivallan puheeksi ottaminen	197
Riskinarviointi.....	198
16 Seksuaalisuus ja kulttuuriset erot ..	200
<i>Minna Säävälä</i>	
Mitä seksuaalisuus on?	201
Mitä kulttuurisuus on?	201
Käsitys ihmiskehosta.....	205
Uskonto ja seksuaalisuus	206
Muutto vaikuttaa seksuaalisuuteen	207
Johtopäätökset	207
17 Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpominen	209
<i>Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpomisperinne</i>	
<i>Seija Parekh</i>	210
Silpomisten korjaustoimenpiteet	219
<i>Pirkko Brusila</i>	
18 Poikien ja miesten ympärileikkaus..	224
Ahdas esinahka ja ympärileikkaus.....	225
<i>Riitta Rönkä</i>	
Poikien ympärileikkaus ei-lääketieteellisistä syistä	228
<i>Dan Apter</i>	

IV Seksuaalitoiminnot

19 Naisen sukuelinten rakenne ja seksuaalivasteen fysiologia	234
<i>Katja Kero ja Marita Räsänen</i>	
Naisen sukuelinten anatomia	235
Naisen hormonitoiminnan säätely.....	246
Naisen seksuaalivasteen fysiologia.....	249
20 Miehen sukuelinten rakenne ja toiminta.....	258
<i>Riitta Rönkä</i>	
Siitin.....	259
Erektio	262
Siemensyöksyn anatomia ja fysiologia ..	263
Kivekset	264

Eturauhanen.....	264
Rakkularauhaset	265

V Häiriöt seksuaali- toiminnoissa ja niiden hoito

21 Seksuaalihäiriöpotilaan anamneesi ja tutkiminen	268
<i>Juhana Piha</i>	
Tutkimus- ja hoitoalgoritmi.....	269
Seksuaalianamneesi	271
Näyttöperusteisuuden tärkeys.....	272
Kyselylomakkeet seksuaalihäiriön tutkimisessa	272
22 Naisen seksuaalinen haluttomuus ..	278
<i>Leena Väisälä</i>	
Seksuaalinen halu ja haluttomuus.....	279
Haluttomuuden ja muiden seksuaalisten toimintahäiriöiden yleisyys	280
Haluttomuuden syyt	281
Naisen seksuaalisen haluttomuuden diagnoosi	283
Naisen seksuaalisen haluttomuuden hoito	284
23 Naisen kiihottumishäiriöt	290
<i>Leena Väisälä</i>	
Subjekttiivinen vai objektiivinen kiihottuminen?	291
Jatkuva epämiellyttävä seksuaalisen kiihottumisen tila	293
24 Naisen orgasmihäiriöt	295
<i>Leena Väisälä</i>	
Mikä on orgasmihäiriö?	296
Orgasmihäiriön hoito	297
25 Seksuaalinen kipu – vulvodynia, vaginismi ja krooniset lantionpohjan kivut.....	300
<i>Katja Kero</i>	
Seksuaalinen kipu	301
Vulvodynia	301

Vaginismi	310
Lantionpohjan krooninen kipu	311
26 Miehen seksuaalinen haluttomuus 314	
<i>Juhana Piha</i>	
Haluttomuuden määritelmä	315
Halun fysiologiaa	316
Haluttomuuden esiintyvyys	317
Haluttomuuden syyt	317
Haluttomuuden tutkiminen ja hoito	320
27 Erektiohäiriöt	322
<i>Juhana Piha</i>	
Historiaa	323
Erektion anatomia ja fysiologia	323
Erektiohäiriön määritelmä	324
Erektiohäiriön syyt	325
Erektiohäiriön esiintyvyys	327
Erektiohäiriöpotilaan tutkiminen	328
Erektiohäiriöpotilaan hoito	330
Lääkehoidon porrastus	332
Eriytyksisymyksiä	339
28 Siemensyöksy- ja orgasmihäiriöt ... 345	
<i>Juhana Piha</i>	
Siemensyöksyn ja orgasmin häiriöt	346
Ennenaikainen siemensyöksy	348
Vaikutunut tai estynyt siemensyöksy ja orgasmi	356
Muut siemensyöksyhäiriöt	362
29 Harvinaiset seksuaalihäiriöt	366
<i>Juhana Piha</i>	
Peniksen dysmorfia (PDD)	367
Jatkuva genitaalien kiihotustila/ genitopelvinen dysestesia (PGAD/GPD)	367
Orgasmin jälkeen esiintyvä oireyhtymä (POIS)	368
Seksiin liittyvä päänsärky (HSA)	369
Siittimen tunnon häviäminen yhdyntäessä (LPS)	371
SSRI-lääkkeiden käytön jälkeinen seksuaalitoimintojen häiriö (PSSD)	374
Finasteridin käytön jälkeinen seksuaalitoimintojen häiriö (PFS)	375

Isotretioniinin käytön jälkeinen seksuaalitoimintojen häiriö (PISD)	376
Anhedoninen orgasmi	376
Kova-veltto-oireyhtymä (HFS)	377
Uneen liittyvät yölliset kivuliaat erektiot (SRPE)	378

VI Lisääntyminen ja seksuaalisuus

30 Raskaus ja seksuaalisuus	382
<i>Kaisu Luuro-Helve</i>	
Raskauden merkitys	383
Limakalvojen hoito synnytysrepeämän jälkeen	388
31 Raskauden ehkäisyn vaikutus seksuaalitoimintoihin	390
<i>Dan Apter</i>	
Raskauden ehkäisyn vaikutus seksuaalielämään	391
Ehkäisy tutkimusten ongelmat	392
Yhdistelmäehkäisy	393
Muut ehkäisymenetelmät	394
Lihavuus ja raskauden ehkäisy	396
Neuvonta	396
32 Raskaudenkeskeytys ja sen vaikutukset seksuaalisuuteen	399
<i>Miia Kamula ja Dan Apter</i>	
Raskaudenkeskeytysten epidemiologiaa Suomessa	400
Raskaudenkeskeytyksiä koskeva lainsäädäntö Suomessa	400
Potilaan tukeminen	400
33 Lääketieteellinen tahaton lapsettomuus ja seksuaalisuus	405
<i>Marita Räsänen</i>	
Lapsettomuus lisääntyy	406
Lääketieteellisen tahattoman lapsettomuuden syyt	406
Lapsettomuuskriisi ja parisuhde	408
Lapsettomuuden vaikutus parin seksuaalielämään	409
Seksuaalielämän tukeminen	413

VII Sairauksien ja elintapojen vaikutus seksuaaliterveyteen

34 Endokriiniset sairaudet..... 418

Hypotalamuksen ja hypofyyisin
sairaudet..... 419

Juhana Piha

Hyperprolaktinemia..... 423

Katja Kero ja Juhana Piha

Kilpirauhassairauksien vaikutus
seksuaaliterveyteen..... 428

Katja Kero ja Sanna Oksjoki

35 Naisten hormonaaliset häiriöt ja vaihdevuodet..... 436

Pauliina Tuomikoski

Naisen hormonihäiriöt..... 437

Vaihdevuodet..... 439

36 Testosteronivaje..... 445

Juhana Piha

Testosteroni..... 446

Testosteronivajeen määritelmä..... 447

Testosteronivajeen syyt, luokittelu ja
esiintyvyys..... 447

Testosteronivajeen kliininen diagnoosi..... 453

Milloin testosteronimittaus?..... 455

Testosteronivajeen
laboratoriodiagnostiikka..... 456

Testosteronimäärityksen ongelmat..... 456

Testosteronivajeen hoito ja hoidon
seuranta..... 460

Erityiskysymyksiä..... 465

37 Sydän- ja verisuonisairauksien vaikutukset seksuaalitoimintoihin.. 470

Sydän- ja verisuonitaudit ja
seksuaalihäiriöt..... 471

Risto Kaaja

Sepelvaltimotauti..... 471

Risto Kaaja ja Juhana Piha

Verenpainetauti..... 475

Juhana Piha

Aivoverenkiertohäiriöt..... 478

Risto Kaaja

38 Diabetes..... 480

Risto Kaaja

Diabeteksen patofysiologiaa..... 481

Diabeteksen hoidon merkitys..... 482

39 Neurologiset ja psykiatriset sairaudet..... 485

Neurologisten sairauksien vaikutus
seksuaalisuuteen..... 486

Johanna Palmio

Kehitysvamma ja seksuaalisuus..... 493

Pia Henttonen

Seksuaalisuus ja mielenterveyden
häiriöt..... 498

Kim Kronström

Neurokirjon piirteet ja seksuaalisuus... 507

Katja Kero

Syömishäiriöt ja seksuaalisuus..... 508

Kim Kronström

Uni ja seksuaalisuus..... 512

Päivi Polo

Kroonisen kivun vaikutus
seksuaalisuuteen..... 526

Päivi Heinonen ja Katja Kero

40 Lantionpohjan sairaudet..... 537

Gynekologisten leikkausten
seksuaaliset vaikutukset..... 538

Pauliina Aukee

Endometrioosi..... 546

Pauliina Aukee

Siittimen ja prostatan sairaudet sekä
miehen lantionpohjan kivut..... 550

Riitta Rönkä

Eturauhasen hyvänlaatuisen
liikakasvu..... 554

Riitta Rönkä

Krooninen eturauhasen tulehdus/
krooninen lantion kipuoireyhtymä..... 557

Riitta Rönkä

41 Tulehdukselliset suolistosairaudet ja seksuaalisuus..... 560

Satu Haikio

Tulehdukselliset suolistosairaudet..... 561

Haavaisen paksusuolitulehduksen
leikkaushoito..... 563

Tulehduksellisten suolistosairauksien vaikutus lisääntymisterveyteen	564
Raskaus	565
Tulehduksellisten suolistosairauksien vaikutus seksuaalisuuteen	568
Tulehduksellisten suolistosairauksien leikkaushoito ja seksuaalisuus	569
IBD-potilaan kohtaamisesta	571

42 Syövät

Nuorena sairastetun syövän vaikutus seksuaalisuuteen ja hedelmällisyyteen	576
---	-----

Varpu Jokimaa

Gynekologisten syöpien ja niiden hoitojen vaikutukset seksuaalielämään	582
--	-----

Maarit Vuento

Rintasyöpä ja seksuaalisuus	586
-----------------------------------	-----

Outi Akrén, Päivi Heinonen, Katja Kero ja Minna Sandell

Eturauhassyöpä	595
----------------------	-----

Riitta Rönkä

Syöpäpotilaan seksuaalisuuden kohtaaminen	598
---	-----

Veera Kuuranta

43 Nuorten kroonisten sairauksien vaikutus seksuaalisuuteen

Elina Hermanson

Nuoruus on mullistusten sarja	605
-------------------------------------	-----

Normaalit bio-psykososiaaliset ja seksuaaliset muutokset	606
--	-----

Sairaus ja nuoruus vuorovaikutuksessa	607
---------------------------------------	-----

Omaan kehoon tutustuminen, kehoitsetunto ja krooninen sairaus	608
---	-----

Median ja kasvuympäristön merkitys ..	608
---------------------------------------	-----

Ihotaudit ja kehoitsetunto	608
----------------------------------	-----

Seksiriskikäyttäytyminen	609
--------------------------------	-----

Tervettä kehitystä suojaavat tekijät	609
--	-----

Kroonisesti sairas nuori ja vanhemmat	610
---------------------------------------	-----

Kroonisesti sairas nuori, seksuaalisuus ja terveydenhuollon ammattilaiset	610
---	-----

Suomalaislasten sairauksien erityispiirteitä	611
--	-----

44 Sukuelinten oireet

Niina Hieta ja Katja Kero

Sukuelinten iho- ja limakalvosairaudet sekä niiden hoito	614
--	-----

Seksuaaliterveyteen vaikuttavat emättimen oireet	622
--	-----

45 Seksitaudit

Erika Wikström

Seksiteitse tarttuvien sairauksien esiintyvyys	631
--	-----

Seksitaudille altistavat tekijät	632
--	-----

Potilaan kohtaaminen vastaanotolla ...	632
--	-----

Tutkimukset epäiltäessä seksitautia ...	633
---	-----

Seksitaudit ja tartuntatautilaki	633
--	-----

Potilaan lähettäminen erikoissairaanhoidon seksitautien Käypä hoito -suositukseen mukaan	635
--	-----

Klamydia	635
----------------	-----

Tippuri	637
---------------	-----

Mycoplasma genitalium ja Ureaplasma urealyticum	638
---	-----

Kuppa	639
-------------	-----

Sankkerit	641
-----------------	-----

Ihmisen papilloomavirus eli HPV	643
---------------------------------------	-----

Genitaalih herpes	645
-------------------------	-----

HIV-infektio	646
--------------------	-----

Hepatiitti	649
------------------	-----

<i>Trichomonas vaginalis</i>	651
------------------------------------	-----

Syyhy	651
-------------	-----

Satiainen	652
-----------------	-----

Seksitaudit ja raskaus	652
------------------------------	-----

Potilasneuvonta positiivisen seksitautitestin yhteydessä	655
--	-----

46 Lääkkeiden seksuaaliset vaikutukset

Tapani Vuola

Lääkkeiden monet vaikutusmekanismit	660
---	-----

Lääkkeiden vaikutus neuroendokriiniseen säätelyyn	661
---	-----

Seksuaalitoimintoja tukevat lääkkeet ..	662
---	-----

Hermostoon vaikuttavat lääkeaineet ...	663
--	-----

Masennuslääkkeet.....	663
Psykoosilääkkeet.....	665
Kaksisuuntaisen mielialahäiriön lääkkeet.....	666
Parkinsonin taudin lääkkeet.....	667
Aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriöiden lääkkeet.....	668
Epilepsialääkkeet.....	668
Ahdistuneisuushäiriöiden lääkkeet.....	669
Opioidit.....	670
Sydän- ja verisuonitautien lääkkeet.....	670
Syövän hoitoon käytetyt lääkkeet.....	671
Lääkehaitan merkitys potilaan elämäntilanteessa.....	672
Lääkkeiden aiheuttamien seksuaalihäiriöiden vähentäminen ja hoito.....	673
47 Elintapojen vaikutus seksuaaliterveyteen.....	674
Elämäntavat ja seksuaaliterveys.....	675
<i>Katja Kero ja Markku Kero</i>	
Lihavuus ja seksuaaliterveys.....	678
<i>Pirkko Brusila</i>	
Päihteen ja seksuaaliterveys.....	686
<i>Solja Niemelä</i>	
Anaboliset steroidit.....	695
<i>Juhana Piha</i>	

VIII Lääkkeettömät hoitomahdollisuudet

48 Sooma ja psyyke – terapian mahdollisuudet.....	708
<i>Pirkko Brusila</i>	
Somaattinen ja psykosomaattinen lähestymistapa seksuaalisissa toimintahäiriöissä.....	709
Terapiaan liittyviä näkökohtia.....	712
Terapian eteneminen.....	718
Eri psykoterapiasuuntauksia.....	720
Seksuaalisten toimintahäiriöiden terapeuttisen hoidon kehityshistoria...	728

Integroidun terapian vaikuttavuus seksuaalisissa toimintahäiriöissä.....	739
Seksuaalisten toimintahäiriöiden terapeuttinen käsittely.....	739
49 Lantionpohjan fysioterapia.....	753
<i>Anu Parantainen</i>	
Fysioterapialla hoidettavia lantionpohjan toimintahäiriöitä.....	754
Lantionpohjan fysioterapian vaikuttavuus.....	755
Lantionpohjan lihakset.....	756
Lantionpohjan kiputilojen tutkiminen ja hoito.....	760
Lantionpohjan lihasten heikkous.....	768
Lantionpohjan lihasten tutkiminen.....	770
Lantionpohjan lihasharjoittelu virtsaerityksessä.....	772
Suorien vatsalihasten erkauma.....	779
50 Seksin apuvälineet.....	783
<i>Pirkko Brusila</i>	
Apuvälineet terveystuotteina.....	784
Vulvallisten apuvälineet.....	785
Peniksellisten apuvälineet.....	788
Seksilelut.....	790

IX Seksuaaliterveys- palvelujen järjestäminen

51 Ikääntyneen seksuaaliterveyden ja seksuaalisen hyvinvoinnin tukeminen.....	796
<i>Anne Merta</i>	
Seksuaalisuus läpi elämän.....	797
Ikääntyvä nainen.....	797
Ikääntyvä mies.....	798
Parisuhteen seksuaalisuus ikääntyessä.....	798
Sairauksien vaikutus ikääntyneen ihmisen seksuaalisuuteen.....	799
Parisuhteen muutokset sairastuessa tai vammautuessa.....	800
Kun koti muuttuu palvelutaloksi tai hoivakodiksi.....	801

Ikääntyneiden seksuaaliohjaus ja -neuvonta	801
52 Väkivallan uhrin hoito	804
<i>Pirkko Brusila</i>	
Trauman aiheuttamat akuuttireaktiot ja myöhäisvaikutukset	805
Seksuaalista väkivaltaa kokeneen hoitopolku	814
Lähisuhdeväkivallan uhrin hoitopolku	829
53 Seksityöntekijöiden seksuaaliterveys	840
<i>Jaana Kauppinen ja Pauliina Aarnio</i>	
Prostituutio – seksityö – ihmiskauppa..	841
Seksityö ja eroottiset alat Suomessa	843
Stigma on vakava terveysriski	843
Ihmiskauppa erityiskysymyksenä.....	845
Terveyspalveluiden saatavuus ja käyttö	847
Seksuaaliterveyden kysymysten käsittely terveydenhuollossa	848
54 Paperittomien erityiskysymykset... ..	854
<i>Janita Tasa ja Moona Merikallio</i>	
Yleistä paperittomuudesta	855
Terveyspalveluiden käyttö	856
Paperittoman oikeus terveydenhuoltoon Suomessa	856
Paperittoman seksuaaliterveys	857
Paperiton vastaanotolla	861
Kehitysehdotuksia tulevaisuuteen	862

55 Seksuaalilääketieteen palvelujen järjestäminen Suomessa	865
<i>Katja Kero ja Anne Merta</i>	
Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelmat	866
Toimintaohjelman toimenpide-ehdotukset	869
Seksuaaliterveyspalvelut Suomessa	871
Järjestöt ja yksityissektori osana seksuaaliterveyden edistämistyötä	871
Hoitopolut ja -ketjut	877
Seri-tukikeskukset	877
Seksuaaliterveys osana hoitoa, palvelua ja kuntoutusta	878
Hakemisto	880